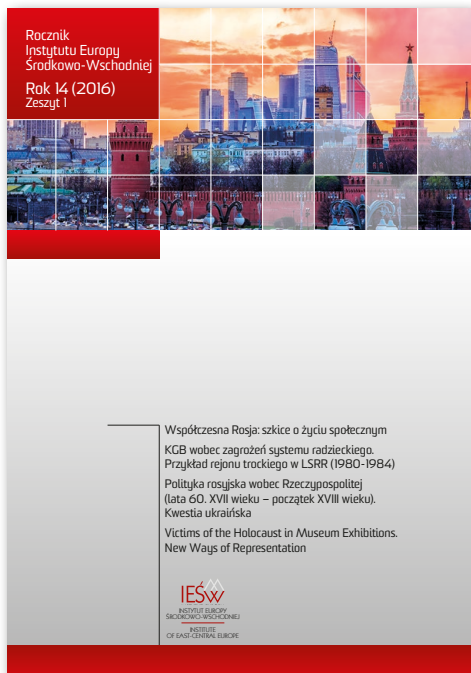

Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej (Yearbook of the Institute of East-Central Europe)

Szczegóły publikacji oraz instrukcje dla autorów:

<http://www.iesw.lublin.pl/rocznik/index.php>

Działalność pedagogiczna Eugeniusza Stepanowa – profesora języka i literatury rosyjskiej w Gimnazjum Lubelskim w latach 1856-1863

Ireneusz Sadurski^a

^a IX Liceum Ogólnokształcące im. M. Kopernika w Lublinie

Opublikowany online: 30.06.2017

Sposób cytowania: I. Sadurski, *Działalność pedagogiczna Eugeniusza Stepanowa – profesora języka i literatury rosyjskiej w Gimnazjum Lubelskim w latach 1856-1863*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, 14 (2016), z. 2, s. 119-133.

„Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” („Yearbook of the Institute of East-Central Europe”) jest kwartalnikiem. Poszczególne teksty bądź całe zeszyty publikowane są w języku polskim lub angielskim. Na liście czasopism punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” uzyskał bardzo wysoki wynik – 14 punktów. Jest również uwzględniony w bazach ICI Journals Master List oraz Central and Eastern European Online Library.

Ireneusz Sadurski

Działalność pedagogiczna Eugeniusza Stepanowa – profesora języka i literatury rosyjskiej w Gimnazjum Lubelskim w latach 1856-1863

**Pedagogic Activity of Eugene Stepanov – A Professor of Linguistics
and Russian Literature in Lublin Junior High School between
1856 and 1863**

Abstract: The work explores the paths of Stepanov's career as a teacher in Province Junior High School in Warsaw, Lublin, Local School in Łęczycza. The memoirs of the former pupils of the Lublin Junior High picture him as a man of great European culture, rare righteousness and the softest of hearts. He was respected and liked by the students, who held him in a much higher esteem than many Polish teachers. Of all the Russian teachers of Lublin Junior High School, only Stepanov settled in Lublin. He was married to Paulina Konarska, with whom he had a son and three daughters. After retiring, he became one of the more established photographers in Lublin in the second half of the 19th century. This is also where he passed away in 1878. He was buried at the cemetery on Lipowa Street in Lublin.

Keywords: Eugene Stepanov, Provincial Junior High School in Warsaw, Provincial Junior High School in Lublin, Local School in Łęczycza, Real Local School in Łęczycza, Gentry Institute in Warsaw.

Od upadku powstania listopadowego aż do wybuchu powstania styczniowego kadra nauczycielska Gimnazjum Wojewódzkiego (Gubernialnego) w Lublinie liczyła 95 osób. Wśród nich było dziewięciu etnicznych Rosjan. Stanowili blisko 10% kadry pedagogicznej. Przez cały ten okres, mimo represyjnej polityki antypolskiej, polscy nauczyciele (5,3%) zajmowali pod względem liczebności drugie miejsce. Do-

piero za nimi plasowali się Rusini-Ukraińcy (4,2%) oraz pojedynczo Niemiec, Litwin i Gruzin, którzy nauczali języka i literatury rosyjskiej, a także wykładali inne przedmioty w tym języku: historię Rosji i Polski, geografię oraz statystykę¹.

W warunkach represyjnej polityki władz oświatowych w okresie międzypowstaniowym nauczanie języka rosyjskiego stało na niskim poziomie, a skuteczność w rusyfikowaniu uczniów była na ogół niewielka. Praktycznie rusyfikacja wskutek braku nauczycieli Rosjan nie przybrała ostrych form i nie przyniosła znaczących rezultatów. Z konieczności obowiązek nauczania gramatyki rosyjskiej powierzano Polakom. Dopiero od połowy lat trzydziestych XIX wieku zaczęto sprowadzać nauczycieli z Cesarstwa Rosyjskiego. Do osiedlenia się w prowincjonalnym Lublinie lub w innych miastach Królestwa Polskiego zachęcano ich wysokimi pensjami i godziwymi warunkami życia. Częste zmiany w kadrze nauczycielskiej były skutkiem słabych kwalifikacji, niesumiennego wypełniania obowiązków i karierowiczostwa². Spośród wszystkich 22 nauczycieli wykładających w okresie międzypowstaniowym język rosyjski, w tym dyrektorów Gimnazjum Lubelskiego, poza profesorem Janem Aleksandrowskim³ na pozytywną ocenę zasługuje radca dworu Eugeniusz Stepanow, profesor języka i literatury rosyjskiej. Jak wynika z zapisów pamiętnikarskich, cieszył się szacunkiem i sympatią swoich wychowanków.

Urodził się w 1820 roku w guberni archangielskiej. Był synem Szczepana, urzędnika, radcy honorowego klasy IX⁴. W literaturze naukowej znajdują się różne informacje o jego pochodzeniu społecznym. Według Joanny Schiller i Adama Massalskiego był synem podoficera⁵. Karol

1 I. Sadurski, *Rosjanie w kadrze nauczycielskiej Gimnazjum Lubelskiego w okresie paskiewiczowskim w świetle zbiorów Archiwum Państwowego w Lublinie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio F, vol. LXVIII, 2013, z. 1-2, s. 128-129.

2 Tenże, *Działalność rusyfikacyjna nauczycieli języka rosyjskiego w Gimnazjum Lubelskim w okresie międzypowstaniowym*, „Rocznik Lubelski”, t. XLI, 2015, s. 133-137.

3 Tenże, *Rosjanie w kadrze nauczycielskiej Gimnazjum Lubelskiego w okresie paskiewiczowskim*, s. 129-140.

4 Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Gimnazjum Wojewódzkie Lubelskie [dalej: GWL], sygn. 145, s. 262.

5 J. Schiller, *Portret zbiorowy nauczycieli warszawskich publicznych szkół średnich: 1795-1862*, Warszawa 1998, s. 397; A. Massalski, *Słownik biograficzny. Nauczyciele szkół średnich rządowych męskich w Królestwie Polskim 1833-1862*, Warszawa 2007, s. 402.

Poznański w odniesieniu do jego osoby stosuje niejednorodną terminologię: szlachcic, pochodzenie chłopskie, pochodzenie włościańskie⁶.

W 1840 roku ukończył całkowity kurs nauk Uniwersytetu Petersburskiego na oddziale filozoficznym⁷. Na mocy reskryptu kuratora Okręgu Naukowego Warszawskiego z 19 września 1840 roku służbę pedagogiczną rozpoczął 1 października tego roku jako młodszy nauczyciel nauk filologicznych w Gimnazjum Gubernialnym w Warszawie. Otrzymywał roczną pensję w wysokości 300 rubli⁸. Niecały rok później, 19 lipca 1841 roku, został przeniesiony do Gimnazjum II w Warszawie, mieszczącego się w Pałacu Kazimierzowskim przy ul. Krakowskie Przedmieście 394. Jego roczne wynagrodzenie wynosiło 450 rubli. Od 1842 roku był nauczycielem nadetatowym w Gimnazjum Gubernialnym w Warszawie przy ul. Nowolipki⁹. Zapewne nie wypełniał dobrze swoich obowiązków, skoro decyzją władz zwierzchnich 3 września 1847 roku został przeniesiony, z taką samą pensją, na stanowisko nauczyciela języka rosyjskiego do Szkoły Powiatowej Realnej w Łęczycy. Pracował tam dwa lata¹⁰.

6 *Walka caratu ze szkołą polską w Królestwie Polskim w latach 1831-1870. Materiały źródłowe*, wybór i oprac. K. Poznański, Warszawa 1993, s. 323, 398, 452; J. Wołczuk, *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego 1833-1862. Szkice do obrazu*, Wrocław 2005, s. 241; tenże, *Nauczyciele wyznania prawosławnego w szkołach Królestwa Polskiego (1833-1862)*, Wrocław 2004, s. 45; A. Massalski, *Tajny raport Pawła Muchanowa dla ministra Awrama Siergiejewicza Norowa z 1856 r. Przyczynek do dziejów oświaty polskiej w okresie międzypowstaniowym*, „Przegląd Historyczny”, t. 89/z. 3 (1998), s. 424.

7 APL, GWL, sygn. 140, s. 118-119, 144; sygn. 911, s. 64; sygn. 149, s. 392; sygn. 195, s. 26.

8 Tamże, sygn. 195, s. 26; sygn. 159, s. 481; sygn. 144, s. 268-269, 298-299.

9 Tamże, sygn. 911, s. 64; *Kalendarzyk Polityczny na rok 1841 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego*, Warszawa 1841, s. 146; *Kalendarzyk Polityczny na rok 1842 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego*, Warszawa 1842, s. 129; *Kalendarzyk Polityczny na rok 1843 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego*, Warszawa 1843, s. 197; *Kalendarzyk Polityczny na rok 1844 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego*, Warszawa 1844, s. 292; *Kalendarzyk Polityczny na rok 1845 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego*, Warszawa 1845, s. 284; *Kalendarzyk Polityczny na rok 1846 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego*, Warszawa 1846, s. 282; *Kalendarzyk Polityczny na rok 1847 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego*, Warszawa 1847, s. 283; A. Massalski, *Szkołnictwo średnie Kielc do roku 1862*, Kielce 1983, s. 143, 154-155; tenże, *Słownik biograficzny*, s. 371; H. Raczek, *Gimnazjum Lubelskie w okresie międzypowstaniowym (1833-1863)*, w: *Szkoła czterech wieków. Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica w Lublinie*, red. R. Kucha, Lublin 1992, s. 97-98; J. Wołczuk, *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego*, s. 241; A. Kaproń, *Cudzoziemscy nauczyciele Gimnazjum Lubelskiego w latach 1815-1915*, Lublin 2001, s. 7; A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 402.

10 *Kalendarzyk Polityczny na rok 1848 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego*, Warszawa 1848, s. 283; *Kalendarzyk Polityczny na rok 1849 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego*, Warszawa 1849, s. 282; A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 402.

Wszystko wskazuje na to, że się ustatkował, bowiem 9 sierpnia 1849 roku powierzono mu obowiązki nauczyciela języka rosyjskiego i łaciny w Gimnazjum Gubernialnym w Lublinie. Wykonywał je do 1863 roku, z tym że w 1855 roku miał roczną przerwę. Pracował 18 godzin tygodniowo. Jego roczne wynagrodzenie wynosiło 750 rubli. W 1852 roku złożył wymaganą przysięgę na wierność monarsze¹¹. Dnia 14 lutego tegoż roku zwrócił się do dyrektora Józefa Skłodowskiego z prośbą, aby poparł u kuratora jego wniosek o 28-dniowy urlop dla poratowania zdrowia. Chciał wyjechać w sierpniu do uzdrowiska w Wiesbaden, a potem do kąpielisk morskich w Ostendzie. Dyrektor Skłodowski ubolewał, że z powodu jego nieobecności uczniowie poniosą stratę, jednak pozytywnie zaopiniował prośbę. Jak pisał do kuratora Okręgu Naukowego Warszawskiego: „zasłużonego nauczyciela, po gorliwości którego spodziewać się można, iż za odzyskaniem zdrowia z powrotem wynagrodzi stratę, jaka dla młodzieży w miesiącu sierpniu roku bieżącego przez nieobecność właściwego nauczyciela wystąpić może z jego przedmiotu”¹². Absencja profesora Stepanowa w roku szkolnym 1853/54 wynosiła od 5 do 38 godzin. Powodem był udział w świętach prawosławnych¹³.

Jako starszy nauczyciel języka i literatury rosyjskiej w latach 1851-1860 otrzymywał wynagrodzenie 150 rubli. Natomiast w latach 1857-1858 otrzymał jednorazowo 100 rubli¹⁴. Kurator ONW, wysoko oceniając zasługi i gorliwość nauczycieli Rosjan, wyznaczył bowiem jednorazowe wynagrodzenie w wysokości 300 rubli z funduszu kuratorskiego dla najlepszych pedagogów. Dnia 19 września 1850 roku Stepanow awansował za wysługę lat do rangi asesora kolegiального ze starszeństwem, tzn. został zakwalifikowany do VIII klasy urzędniczej¹⁵. Dnia 24 maja 1852 roku zarząd ONW nadał mu rangę osobistą, a 20 lip-

11 APL, GWL, sygn. 132, s. 4, 18, 28, 57, 67, 136, 148, 196-197, 252; sygn. 195, s. 26; sygn. 159, s. 480-481, 590-591, 712-713; sygn. 160, s. 76-77, 183-184, 309-310, 701-702, 827-828, 919-920, 1097-1098; sygn. 911, s. 64, 71, 82, 86; sygn. 195, s. 26; sygn. 144, s. 269, 299; A. Massalski, *Nauczyciele szkół średnich męskich rządowych w Królestwie Polskim w latach 1833-1862*, Warszawa 2012, s. 203.

12 APL, GWL, sygn. 122, s. 46-47.

13 Tamże, sygn. 160, s. 101-103, 112.

14 Tamże, sygn. 418. W każdym gimnazjum gubernialnym wynosiła 300 rubli, w 5-klasowych szkołach powiatowych 200 rubli rocznie jako wynagrodzenie dla nauczycieli Rosjan. Dnia 31 grudnia 1861 roku Stepanow prosił dyrektora Skłodowskiego, aby wstawił się do Komisji Rządzącej i wyjednał kwotę 300 rubli za rok szkolny 1860/61.

15 A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 402.

ca 1853 roku w nagrodę za wzorową i nieskazitelną służbę – tytuł radcy dworu ze starszeństwem. Decyzją kuratora ONW Pawła Muchanowa 20 lipca 1855 roku został przeniesiony do Instytutu Szlacheckiego w Warszawie z płacą na takim samym poziomie¹⁶. W zastępstwie Arkadiusza Kondyrewa¹⁷ pełnił tam obowiązki starszego nauczyciela języka i literatury rosyjskiej. W roku szkolnym 1855/56 naukę rosyjskiego prowadzili w Gimnazjum Lubelskim dwaj nauczyciele: z Gimnazjum i ze Szkoły Powiatowej Realnej w Lublinie¹⁸. Po rocznym pobycie w Warszawie 3 listopada 1856 roku powrócił do Lublina na stanowisko starszego nauczyciela literatury rosyjskiej i języka słowiańskiego, zachował przy tym swoją pensję. Zastąpił wówczas Dymitra Krawcenkę. Dnia 22 sierpnia 1857 roku za zasługi w piętnastoletniej pracy pedagogicznej został wyróżniony orderem nieskazitelnego służby¹⁹.

Pod koniec każdego roku szkolnego do Lublina jeździli wizytatorzy z Warszawy. Ich przyjazd poruszał nie tylko uczniów, ale i całe

- 16 K. Poznański, *Trudne narodziny Instytutu Szlacheckiego w Warszawie*, w: *W służbie szkoły i nauki. Księga poświęcona profesorowi Czesławowi Majorkowi*, pod red. Z. Ruty i R. Ślęczki, Kraków 2003, s. 123-139; tenże, *Oświata i szkolnictwo w Królestwie Polskim 1831-1869. Lata zmagania i nadziei*, t. 3: *Polityka oświatowa caratu w latach 1834-1861*, Warszawa 2004, s. 242-292; J. Schiller, *Warszawskie rządowe szkoły średnie w latach 1795-1862*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. XXXVI, 1993, s. 89-91; E. Szwankowski, *Place Warszawy*, Warszawa 1963, s. 251. W związku z napiętą sytuacją, związaną z wydarzeniami 1848 roku, II Gimnazjum Warszawskie zostało zamknięte, a na jego miejsce powstał elitarny zakład zwany Instytutem Szlacheckim. Był on przeznaczony wyłącznie dla chłopców wywodzących się ze szlachty, wyższych warstw społecznych oraz pochodzących z rodzin urzędników państwowych Królestwa. Po raz pierwszy myśl stworzenia takiego instytutu pojawiła się w 1840 roku. Wzorem dla niego miał być powołany w 1834 roku Wileński Instytut Szlachecki. Kompleks budynków Instytutu Szlacheckiego wybudowano dopiero w latach 1851-1853. W 1863 roku przeorganizowano go w osławiony antypolski Aleksandryjsko-Maryjski Instytut Wychowania Panien, który funkcjonował do 1915 roku.
- 17 APL, GWL, sygn. 194, s. 78. Z listu stanu służby Arkadiusza Kondyrewa, starszego nauczyciela w Gimnazjum Gubernialnym w Łomży, wynika, że od 20 maja do 31 lipca 1844 roku był nauczycielem języka rosyjskiego w Gimnazjum Lubelskim, zaś od 20 lipca 1844 do 31 lipca 1845 roku w szkole powiatowej w Siedlcach. W jego aktach osobowych nie ma na to dowodów. APL, GWL, sygn. 158, s. 503, 527. Z akt źródłowych wynika, że w Gimnazjum Lubelskim wykładał Arkadiusz Kondyriew, którego przeniesiono później do szkoły powiatowej w Siedlcach, a na jego miejsce przyjeżdżał kandydat filozofii Franciszka Łopuskiego. Dnia 17 czerwca 1843 roku kurator wydał rozporządzenie w sprawie mianowania na miejsce Wincentego Dawida Arkadiusza Kondyriewa, który jednak nie przybył do Lublina. A. Kaproń, dz. cyt., s. 9.
- 18 APL, GWL, sygn. 911, s. 71-72, 82, 86, 87-90, 96-97, 101-102. Lista stanu służby Eugeniusza Stepanowa sporządzona w języku rosyjskim. Tamże, sygn. 147, s. 166-167, 176; sygn. 149, s. 311-312, 430-431, 435-436, 437, 580-582. Za nadanie tytułu radcy kolegiального musiał zapłacić 25 rubli. Tamże, sygn. 145, s. 262; A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 402.
- 19 APL, GWL, sygn. 160, s. 458-460, 488, 540-541; sygn. 195, s. 49; sygn. 145, s. 245-246; sygn. 911, s. 64-72; sygn. 160, s. 991-992; sygn. 148, s. 206; sygn. 147, s. 176-177; sygn. 195, s. 26; sygn. 145, s. 262, 341.

grono pedagogiczne. Wizytator zwiedzał wszystkie klasy. Sprawdzał gimnazjalną bibliotekę, czy jest utrzymana w należytym porządku i czystości²⁰. Leopold Sumiński, wizytujący Gimnazjum Lubelskie w 1858 roku, wystawił złą opinię wykładowcom języka rosyjskiego, również profesorowi Stepanowowi. Słabe wyniki w nauczaniu tego języka tłumaczył „obojętnością nauczycieli”²¹. Natomiast raport sporządzony wcześniej przez radcę stanu Józefa Korzeniowskiego stwierdzał, że wizytator szkół ONW w księdze wizytatorskiej pochlebnie wyrażał się „o moralnym prowadzeniu młodzieży i odpowiednim nad nią dozorze, i jak również o zadawalającej w ogóle korzyści uczniów i pracowitości Zgromadzenia Nauczycielskiego”²². W raporcie tym odnotowano między innymi uwagi na temat religii i języka polskiego. Wynika z nich, że uczniowie klas starszych niestety odpowiadali po dziecinnemu i niedokładnie, a w ważnych kwestiach nie potrafili udzielić odpowiedzi „obszerniej i poprawnie”²³.

Z zapisów pamiętnikarskich absolwentów Gimnazjum Lubelskiego wynika, że uczniowie lubili profesora Stepanowa. Był delikatny w obejściu, a jako nauczyciel niewymagający. Starszym uczniom z VI i VII klas pożyczał rosyjskie miesięczniki z odcinkami powieści Dickensa i tłumaczeniami *Martwych dusz* Gogola. Ignacy Baranowski wspomina, że profesor Stepanow nie wywierał nacisku na uczniów, nie żądał od nich szerszej wiedzy na temat literatury rosyjskiej²⁴. Henryk Wiercieński charakteryzował profesora jako człowieka odznaczającego się wielką europejską kulturą, cechującego się rzadką prawością charakteru i gołęmbim sercem. Kochał Rosję, ale też nigdy nie uraził narodowych uczuć polskich uczniów. W najbardziej zapalnych umysłach uczniowskich nie było bowiem nienawiści do narodu rosyjskiego, którą późniejsza zwierzchność Gimnazjum wszelkimi siłami starała się im wmówić. Wiercieński odnotował, że między profesorem Stepanowem a kanonikiem Gabrielem Czechowiczem nieraz dochodziło do sprze-

20 Tamże, sygn. 158, s. 108, 258, 358; sygn. 159. W Lublinie bywali również inni wizytatorzy: Onufry Lewicki, Jan Radomiński, Bolesław Hlebowicz, Józef Korzeniowski oraz Józef Smaczniński.

21 J. Wołczuk, *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego*, s. 124.

22 APL, GWL, sygn. 160, s. 29.

23 Tamże.

24 I. Baranowski, *Pamiętniki 1840-1862*, Poznań 1923, s. 33; *Pamiętnik zjazdu byłych wychowalców szkół lubelskich*, Lublin 1926, s. 29, 109; J. Wołczuk, *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego*, s. 176, 241; tenże, *Nauczyciele wyznania prawosławnego*, s. 45; A. Kaproń, dz. cyt., s. 8.

czek. Podczas jednej z nich Stepanow zarzucił nauczycielowi religii prawosławnej, że wypowiedziane przez niego słowa: „plus russe que les Russes” (bardziej rosyjski niż sami Rosjanie) kompromitują imię rosyjskie²⁵. Ciepło wspominał po latach profesora Stepanowa również Stefan Brykczyński, absolwent Gimnazjum Lubelskiego, powstaniec styczniowy i sybirak. U schyłku życia napisał: „Stepanow był to człowiek dobry, lubiący młodzież, więc i myśmy go lubili, przy wykładzie trzech godzin rosyjskiego tygodniowo wcaleśmy nieźle nim władali”²⁶.

Dnia 20 września 1859 roku Stepanow zapłacił dobrowolną składkę w wysokości 50 kopiejek na bal mający odbyć się w Warszawie z okazji pełnoletności „Jego Cesarskiej Wysokości następcy tronu”²⁷. Kolejne znane nam wydarzenie w życiu profesora związane było z odebraniem przez niego 28 czerwca 1860 roku w imieniu dyrektora Skłodowskiego pisma kuratorskiego. Na jego podstawie miał powiadomić Onufrego Polakiewicza, byłego nauczyciela szkoły powiatowej w Siedlcach, że powinien przygotować dokumenty do pensji emerytalnej²⁸. Jednak Skłodowski 3 stycznia 1860 roku nie wytypował go do nagrody, ponieważ gratyfikacja została uwzględniona w etacie. Od 20 sierpnia 1860 roku Stepanow nauczał języka rosyjskiego także w Szkole Rządowej Wyższej Żeńskiej w Lublinie. Jego roczne wynagrodzenie wynosiło 240 rubli. Z powodu zamknięcia tej szkoły 19 czerwca 1862 roku przez Komisję Rządzącą został zwolniony z obowiązków nauczyciela, a zarazem mianowany nauczycielem literatury rosyjskiej w lubelskim Liceum. Pracę w nim rozpoczął 1 października 1862 roku z roczną pensją w wysokości 750 rubli²⁹. W tym samym miesiącu dyrektor szkoły powołał go w skład zespołu egzaminującego w celu przeprowadzenia egzaminu kwalifikacyjnego Jana Batyckiego, który starał się o posadę nauczyciela szkoły elementarnej rządowej lub prywatnej³⁰.

Po dłuższym pobycie w Lublinie profesor Stepanow zaczął zabiegać o rękę Pauliny Konarskiej, córki miejscowego urzędnika, znakomitej śpiewaczki amatorki. Sprawa zawarcia związku małżeńskiego przez

25 H. Wiercieński, *Pamiętniki*, Lublin 1973, s. 76-77.

26 S. Brykczyński, *Moje wspomnienia. Rok 1863*, Warszawa 1936, s. 11.

27 APL, GWL, sygn. 186, s. 26-28; J. Wołczuk, *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego*, s. 35.

28 APL, GWL, sygn. 143, s. 202.

29 Tamże, sygn. 911, s. 64-72; sygn. 160, s. 991-992; sygn. 148, s. 206; sygn. 147, s. 176-177; sygn. 195, s. 26; sygn. 145, s. 262, 341; A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 402.

30 APL, GWL, sygn. 657, s. 107-109.

urzędnika państwowego, jakim w Królestwie Polskim był nauczyciel szkoły średniej, nie przedstawiała się prosto. Tymczasem wśród mieszkańców Lublina krążyła plotka o Stepanowie, który miał całe godziny spędzać na grze w bilard, natomiast w raporcie kuratora z 1856 roku znajduje się wzmianka o tym, że za młodu źle się prowadził, choć potem się ustatkował³¹.

Począwszy od roku 1850, zgodnie z zatwierdzonymi 1 czerwca przez cara Mikołaja I *Prawidłami względem wstąpienia w związki małżeńskie urzędników i oficjalistów rządowych*, żaden urzędnik państwowy nie mógł zawrzeć związku małżeńskiego bez uzyskania na to pozwolenia władz. Przy ocenie podań o zezwolenie na zawarcie związku władze miały brać pod uwagę fakt, czy ewentualny związek nie pogorszy położenia materialnego urzędnika. Za złamanie tych przepisów groziło wydalenie ze służby państwowej³².

W czerwcu 1852 roku profesor Stepanow zwrócił się do kuratora o zezwolenie na zawarcie związku małżeńskiego z Pauliną Konarską, wyznania rzymskokatolickiego, córką zmarłego kasjera urzędu tabacznego. Dyrektor Józef Skłodowski w pełni poparł podanie nauczyciela Gimnazjum. Wystawił mu pozytywną opinię, pisząc, że „p. Stepanow znany z wzorowej konduity, ma odpowiednie fundusze na utrzymanie żony [...], kandydatka na żonę, osoba utalentowana i mająca własny kapitał”³³.

Niestety 10 dni później nadeszła negatywna odpowiedź z Warszawy. Kurator nie przychylił się do prośby Stepanowa, uzasadniając swoją decyzję tym, że kandydatka na małżonkę nie posiada dostatecznego zabezpieczenia majątkowego. Wobec determinacji nauczyciela i wskutek interwencji dyrektora kurator ostatecznie wyraził zgodę, po którą Stepanow osobiście pofatygował się do Warszawy³⁴.

Z tego związku Stepanowowie mieli troje dzieci (syna i dwie córki). Dzieciom, obowiązkowo wyznania prawosławnego, bliższa była jednak narodowość matki niż ojca. Wkrótce w ich domu zaczęto hoł-

31 A. Massalski, *Nauczyciele szkół średnich męskich rządowych*, s. 197-198; APL, GWL, sygn. 121, k. 3.

32 A. Massalski, *Nauczyciele szkół średnich męskich rządowych*, s. 197-198; APL, GWL, sygn. 121, k. 3; I. Baranowski, *Pamiętniki*, s. 33; *Pamiętnik zjazdu byłych wychowalców szkół lubelskich*, s. 29, 109; J. Wołczuk, *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego*, s. 176, 241; tenże, *Nauczyciele wyznania prawosławnego*, s. 45; A. Kaproń, dz. cyt., s. 8; APL, GWL, sygn. 195, s. 26, 39; sygn. 911, s. 64.

33 APL, GWL, sygn. 121, k. 60-67.

34 Tamże.

dować muzom. Córka Zofia była znaną wówczas primadonną Opery Warszawskiej. Wyszła za mąż za sędziego Luce, urzędnika sądu okręgowego, występowała jako Luce-Konarska (nazwisko matki). Syn Aleksander, również zupełnie spolszczony, zajmował się fotografią artystyczną. Profesor Stepanow – Rosjanin – stworzył polską rodzinę, znaną i szanowaną powszechnie w Lublinie³⁵.

Z akt osobowych Eugeniusza Stepanowa wynika, że nie należał do żadnych tajnych towarzystw. Był odznaczony medalem brązowym św. Andrzeja, ustanowionym na pamiątkę wojny krymskiej, oraz znakiem honorowym nieskazitelnej służby za 15 lat pracy. Zdolności miał niepośrednie, ale „przy tym smutnym stanie rzeczy okazać się w skutku nie mogły, pożytek byłby zapewne większy, gdyby okoliczności na przeszkodzie nie stały”, napisał w swoim raporcie dyrektor Gimnazjum Lubelskiego Józef Żuchowski, następca Józefa Skłodowskiego³⁶.

Na początku 1862 roku w Liceum Lubelskim doszło do głośnego wydarzenia, które zaważyło na dalszych losach Stepanowa. Bronisław Znatowicz, absolwent lubelskiej szkoły, nie podaje bezpośredniej przyczyny zajścia. Pisze tylko, że w pierwszych dniach funkcjonowania Liceum pojawienie się profesora w klasie V wywołało wielkie oburzenie. W ruch poszły kałamarze i przygotowane wcześniej ziemniaki³⁷. Władysław Tołwiński odnotował, że uczniowie nie wpuścili go do klasy na lekcję. Urządzili mu kocią muzykę i płątali różne figle. Nie ponieśli za to kary, gdyż profesor nie powiadomił o zajściu władz gimnazjalnych. Stepanow, człowiek spokojny i uczciwy, zżyty zupełnie z miejscową społecznością, rozchorował się³⁸.

35 I. Baranowski, *Pamiętniki*, s. 33; *Pamiętnik zjazdu byłych wychowanców szkół lubelskich*, s. 29, 109; J. Wołczuk, *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego*, s. 176, 241; tenże, *Nauczyciele wyznania prawosławnego*, s. 45; A. Kaproń, dz. cyt., s. 8. APL, GWL, sygn. 195, s. 26, 39; sygn. 911, s. 64. Syn Aleksander (ur. 16 marca 1855) oraz córki: Eugenia (ur. 20 listopada 1857), Zofia (ur. 4 października 1860), wyznania prawosławnego.

36 APL, GWL, sygn. 140, s. 144; sygn. 911, s. 63-70, 71. Lista stanu służby nauczyciela języka i literatury rosyjskiej przy Liceum w Lublinie, radcy kolejalnego, Eugeniusza Stepanowa.

37 B. Znatowicz, *Szkoła polska przed czterdziestu pięciu laty*, „Biblioteka Warszawska”, t. III, 1909, s. 548-549; J. Wołczuk, *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego*, s. 241; A. Kaproń, dz. cyt., s. 9-10.

38 W. Tołwiński, *Historia szkół lubelskich od najdawniejszych czasów*, w: *Pamiętnik zjazdu byłych wychowanców szkół lubelskich*, s. 29-30; I. Sadurski, *Józef Skłodowski – nauczyciel, dyrektor i wychowawca w szkołach Królestwa Polskiego w okresie międzypowstaniowym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio F, vol. LXVI, 2011, z. 1, s. 37-38.

Po upływie prawie roku, 1 grudnia 1862 roku, zwrócił się do rektora Żuchowskiego³⁹ z podaniem o urlop z powodu choroby, „na której rozwinięcie wpłynął wiadomy wypadek w klasie V. Godziny języka rosyjskiego zostały rozdzielone między członków Zgromadzenia Nauczycielskiego”⁴⁰. Wskutek tego zajścia Stepanow próbował opuścić Liceum. Dnia 7 lutego 1863 roku Komisja Rządząca udzieliła mu urlopu na okres 28 dni, tak aby mógł wyjechać do Sankt Petersburga – jak podano w piśmie – „dla załatwienia interesów”. Wkrótce okazało się, że z powodów rodzinnych nie mógł udać się w podróż. Na blisko miesiąc, do 9 marca, godziny języka rosyjskiego zostały rozdzielone między innych nauczycieli. Z dokumentacji źródłowej wynika, że w czwartym miesiącu powstania styczniowego profesor miał zamiar przenieść się do Cesarstwa, o czym świadczy informacja z 22 kwietnia 1863 roku⁴¹.

Brak zapału do rusyfikowania młodzieży gimnazjalnej doprowadził do zwolnienia go 20 lipca 1863 roku z profesury. Przebyte zapalenie błony śluzowej spowodowało przerost serca, co z kolei powodowało jego wzmożone bicie i ogólne rozdrażnienie. Doktor Skawiński, ordynator Szpitala Starozakonnych w Warszawie, 2 grudnia 1863 roku wystawił mu zaświadczenie lekarskie, w którym zalecał pacjentowi kilkumiesięczny urlop⁴². Po opuszczeniu Lublina w 1864 roku profesor Stepanow wyjechał do Suwałk. Pracował tam w Gimnazjum Gubernialnym⁴³. Po przejściu na emeryturę zamieszkał w Warszawie. Chętnie udzielał pomocy swoim byłym wychowankom, którzy uczestniczyli w powstaniu styczniowym⁴⁴. Dnia 18 lutego 1866 roku został mianowany pomocnikiem inspektora studentów Uniwersytetu w Petersburgu⁴⁵.

Między 1867/68 a 1870 rokiem absolwent Gimnazjum Lubelskiego Ignacy Baranowski spotkał w Warszawie swego dawnego profe-

39 Józef Żuchowski we wrześniu 1862 roku został mianowany rektorem liceum w Lublinie. Tytuł rektora liceum miał do 16 czerwca 1864 roku, w grudniu tytuł zmieniono na inspektora liceum, a 2 lutego 1865 roku – inspektora gimnazjum, po przemianowaniu liceum na gimnazjum. *Pamiętnik zjazdu byłych wychowalców szkół lubelskich*, s. 28.

40 APL, GWL, sygn. 422.

41 Tamże, sygn. 911, s. 64; sygn. 160, s. 430-431; sygn. 195, s. 39; sygn. 122, s. 136-137.

42 Tamże, sygn. 422.

43 A. Massalski, *Słownik biograficzny*, s. 402.

44 H. Wiercieński, *Pamiętniki*, s. 77.

45 APL, GWL, sygn. 132, s. 251-252.

sora. Rozmawiali między innymi o czasach wzmożonej rusyfikacji, o działalności kuratora Karola Wittego. W trakcie rozmowy Stepanow wyznał, że odchodząc na emeryturę, powiedział kuratorowi na pożegnanie: „Nie zrobicie z kozła barana”. Jak można sądzić, był o tym święcie przekonany. Pomimo uczucia niechęci, jakie w społeczeństwie polskim budziła polityka rządu carskiego, zwłaszcza w okresie jej nasilenia, nie można przypisać Polakom wrodzonej nienawiści do Rosjan. Uczniowie cenili profesora Stepanowa o wiele wyżej niż niejednego nauczyciela Polaka⁴⁶.

Po jego odejściu z Liceum Lubelskiego szkoła przez dłuższy czas nie miała nauczyciela do nauki języka rosyjskiego⁴⁷. Rektor Liceum Józef Żuchowski po cichu szukał nowego nauczyciela. W tym czasie, zgodnie z programem, obowiązywały trzy godziny języka rosyjskiego tygodniowo. Nie chcąc zwracać na siebie uwagi, uczniowie po cichu siedzieli w klasach. Natomiast, by nie tracić czasu na takich pustych lekcjach rosyjskiego, głośno czytano książki, tym bardziej że biblioteka licealna była dobrze zaopatrzona w literaturę polską. Stałym lektorem popularnych lektur, takich jak *Wojna chocimska* Potockiego, przekłady Piotra Kochanowskiego i niektóre utwory Krasickiego, był Bronisław Znatowicz⁴⁸.

Jako emerytowany starszy nauczyciel literatury rosyjskiej profesor Stepanow pobierał 750 rubli rocznej pensji. Dodatkowo otrzymał w tym okresie łącznie 1400 rubli⁴⁹. Było to możliwe, gdyż od 1850 roku w budżecie kuratorskim Okręgu Naukowego w Warszawie dla każdego gimnazjum była przewidziana suma 300 rubli (a od 1852 roku dla szkół powiatowych 5-klasowych 200 rubli jako roczne specjalne wynagrodzenie dla nauczycieli narodowości rosyjskiej; z tej sumy potrącano 10% na fundusz dla inwalidów wojennych w Cesarstwie⁵⁰). Kurator ONW doceniając zasługi Stepanowa i jego gorliwość w wypełnianiu nauczy-

46 I. Baranowski, *Pamiętniki*, s. 33.

47 B. Znatowicz, *Szkoła polska przed czterdziestu pięciu laty*, s. 549, 557. Można przypuszczać, że następca Skłodowskiego, rektor Józef Żuchowski, świadomie nie czynił starań o znalezienie nauczyciela języka rosyjskiego na wakujące stanowisko po Stepanowie. R. Przeglasiński, *Wspomnienia szkolne najstarszego wiekiem z b. wychowawców b. gimnazjum rosyjskiego w Lublinie*, w: *Pamiętnik zjazdu byłych wychowawców szkół lubelskich*, s. 109; APL, GWL, sygn. 195; sygn. 160, s. 430-431; sygn. 911, s. 64.

48 B. Znatowicz, *Szkoła polska przed czterdziestu pięciu laty*, s. 548-549.

49 APL, GWL, sygn. 418, k. nlb.; A. Massalski, *Nauczyciele szkół średnich męskich rządowych*, s. 203.

50 Tamże, s. 202.

ryturę został w drugiej połowie XIX wieku jednym z bardziej znanych fotografów w mieście. Fotografia stała się jego pasją. Zmarł również w Lublinie 29 stycznia 1878 roku. Został pochowany na cmentarzu prawosławnym przy ul. Lipowej. Jego grób zachował się do czasów współczesnych⁵².

Bibliografia

Archiwum Państwowe w Lublinie, Gimnazjum Wojewódzkie Lubelskie: sygn. 121, 122, 131, 132, 140, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 158, 159, 160, 186, 194, 195, 418, 422, 657, 911.

Kalendarzyk Polityczny na rok 1841 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego, Warszawa 1841.

Kalendarzyk Polityczny na rok 1842 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego, Warszawa 1842.

Kalendarzyk Polityczny na rok 1843 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego, Warszawa 1843.

Kalendarzyk Polityczny na rok 1844 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego, Warszawa 1844.

Kalendarzyk Polityczny na rok 1845 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego, Warszawa 1845.

Kalendarzyk Polityczny na rok 1846 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego, Warszawa 1846.

Kalendarzyk Polityczny na rok 1847 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego, Warszawa 1847.

Kalendarzyk Polityczny na rok 1848 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego, Warszawa 1848.

Kalendarzyk Polityczny na rok 1849 wydany za upoważnieniem Rządu przez Franciszka Radziszewskiego, Warszawa 1849.

Baranowski I., *Pamiętniki 1840-1862*, Poznań 1923.

Brykczyński S., *Moje wspomnienia. Rok 1863*, Warszawa 1936.

Kaproń A., *Cudzoziemscy nauczyciele Gimnazjum Lubelskiego w latach 1815-1915*, Lublin 2001.

Latawiec K., *W służbie imperium... Struktura społeczno-zawodowa ludności rosyjskiej na terenie guberni lubelskiej w latach 1864-1915*, Lublin 2007.

52 A. Kaproń, dz. cyt., s. 8; K. Latawiec, *W służbie imperium... Struktura społeczno-zawodowa ludności rosyjskiej na terenie guberni lubelskiej w latach 1864-1915*, Lublin 2007, s. 146.

- Massalski A., *Nauczyciele szkół średnich męskich rządowych w Królestwie Polskim w latach 1833-1862*, Warszawa 2012.
- Massalski A., *Słownik biograficzny. Nauczyciele szkół średnich rządowych męskich w Królestwie Polskim 1833-1862*, Warszawa 2007.
- Massalski A., *Szkolnictwo średnie Kielc do roku 1862*, Kielce 1983.
- Massalski A., *Tajny raport Pawła Muchanowa dla ministra Awrama Siergiejewicza Norowa z 1856 r. Przyczynek do dziejów oświaty polskiej w okresie międzypowstaniowym*, „Przegląd Historyczny”, t. 89/z. 3 (1998), s. 424.
- Pamiętnik zjazdu byłych wychowalców szkół lubelskich*, Lublin 1926.
- Poznański K., *Oświata i szkolnictwo w Królestwie Polskim 1831-1869. Lata zmagania i nadziei*, t. 3: *Polityka oświatowa caratu w latach 1834-1861*, Warszawa 2004.
- Poznański K., *Trudne narodziny Instytutu Szlacheckiego w Warszawie*, w: *W służbie szkoły i nauki. Księga poświęcona profesorowi Czesławowi Majorkowi*, pod red. Z. Ruty i R. Ślęczki, Kraków 2003, s. 123-139.
- Przegaliński R., *Wspomnienia szkolne najstarszego wiekiem z b. wychowalców b. gimnazjum rosyjskiego w Lublinie*, w: *Pamiętnik zjazdu byłych wychowalców szkół lubelskich*, Lublin 1926, s. 109.
- Raczek H., *Gimnazjum Lubelskie w okresie międzypowstaniowym (1833-1863)*, w: *Szkoła czterech wieków. Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica w Lublinie*, red. R. Kucha, Lublin 1992, s. 97-98.
- Sadurski I., *Działalność rusyfikacyjna nauczycieli języka rosyjskiego w Gimnazjum Lubelskim w okresie międzypowstaniowym*, „Rocznik Lubelski”, t. XLI, 2015, s. 133-137.
- Sadurski I., *Józef Skłodowski – nauczyciel, dyrektor i wychowawca w szkołach Królestwa Polskiego w okresie międzypowstaniowym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio F, vol. LXVI, 2011, z. 1, s. 37-38.
- Sadurski I., *Rosjanie w kadrze nauczycielskiej Gimnazjum Lubelskiego w okresie paskiewiczowskim w świetle zbiorów Archiwum Państwowego w Lublinie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio F, vol. LXVIII, 2013, z. 1-2, s. 128-129.
- Schiller J., *Portret zbiorowy nauczycieli warszawskich publicznych szkół średnich: 1795-1862*, Warszawa 1998.
- Schiller J., *Warszawskie rządowe szkoły średnie w latach 1795-1862*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. XXXVI, 1993, s. 89-91.
- Szkoła czterech wieków. Liceum Ogólnokształcące im. Stanisława Staszica w Lublinie*, red. R. Kucha, Lublin 1992.
- Szwankowski E., *Place Warszawy*, Warszawa 1963.
- Tołwiński W., *Historia szkół lubelskich od najdawniejszych czasów*, w: *Pamiętnik zjazdu byłych wychowalców szkół lubelskich*, Lublin 1926, s. 29-30.
- W służbie szkoły i nauki. Księga poświęcona profesorowi Czesławowi Majorkowi*, pod red. Z. Ruty i R. Ślęczki, Kraków 2003.
- Walka caratu ze szkołą polską w Królestwie Polskim w latach 1831-1870. Materiały źródłowe, wybór i oprac.* K. Poznański, Warszawa 1993.
- Wiercieński H., *Pamiętniki*, Lublin 1973.

Wołczuk J., *Nauczyciele wyznania prawosławnego w szkołach Królestwa Polskiego (1833-1862)*, Wrocław 2004.

Wołczuk J., *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego 1833-1862. Szkice do obrazu*, Wrocław 2005.

Znatowicz B., *Szkola polska przed czterdziestu pięciu laty*, „Biblioteka Warszawska”, t. III, 1909, s. 548-549.